

передвищої, вищої освіти та освіти дорослих. Тобто, особа може здійснювати право на освіту у тому чи іншому закладі освіти в статусі учня, студента, слухача тощо.

Вищенаведене дозволяє зробити висновок про те, що право на освіту можна розглядати як один із елементів змісту правоздатності фізичної особи, що реалізується шляхом вчинення заінтересованою особою відповідних активних дій, та як різновид суб'єктивних прав, а саме, особистого немайнового права, що забезпечує соціальне буття фізичної особи. Реалізація права на освіту у запропонованому розуміння потребує подальшого проведення спеціальних наукових досліджень та удосконалення законодавства.

Одержано 14.04.2019

УДК 347.132.6

Олексій Леонідович ЗАЙЦЕВ,

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9530-3941>

РЕСТИТУЦІЯ В ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЛЯХ

На сьогодні виникає чимало теоретичних та практичних питань навколо правочинів, укладених із порушенням вимог законодавства. Серед судів та науковців досі не розроблено єдиної позиції щодо юридичної природи недійсних правочинів, їх місця в системі юридичних фактів та наслідків їх вчинення, оскільки в доктрина приватного права припускає наступні природи недійсного правочину: недійсний правочин юридичних наслідків за собою не тягне, тому він не є юридичним фактом приватного права; недійсний правочин це правопорушення; недійсний правочин це юридичний факт, але він не є правочином або правопорушенням, являючи собою особливий неправомірний юридичний факт.

Для застосування наслідків доктрина приватного права традиційно поділяла недійсні правочини на правочини нікчемні (абсолютно недійсні) або правочини оспорювані (відносно недійсні). Основні наукові підстави поділу наступні: по-перше, залежно від того, чи визнаються вони недійсними в силу самого факту невідповідності їх закону чи за заявою заінтересованих осіб [1, с. 226]; по-друге, чи потребується для визнання правочину рішення суду, коли правочин вважається недійсним незалежно від такого рішення [2, с. 307–308]; по-третє, за ступенем недійсності [3, с. 201].

Незалежно від перерахованих підстав для визнання правочину недійсним, застосування наслідків недійсності правочину передбачено виключно у судовому порядку. Так п. 5 ППВС України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» зазначається, що

відповідно до ст. 215 та 216 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) суди розглядають справи за позовами про визнання оспорюваного правочину недійсним і застосування наслідків його недійсності, про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину. Окремо зазначено, що вимога про встановлення нікчемності правочину підлягає розгляду в разі наявності відповідного спору. Але позивач може пред'являє такий позов окремо, без застосування наслідків недійсності нікчемного правочину. Як наслідок таких дій в резолютивній частині судового рішення суд вказує про нікчемність правочину або відмову в цьому. Вимога позивача про застосування наслідків недійсності правочину може бути заявлена як одночасно з вимогою про визнання оспорюваного правочину недійсним, так і у вигляді самостійної вимоги в разі нікчемності правочину та наявності рішення суду про визнання правочину недійсним. Для сторін провадження наслідком визнання правочину (договору) недійсним не може бути його розірвання, оскільки це взаємовиключні вимоги.

В свою чергу у постанові ВГСУ від 15.03.2017 р. по справі № 910/10308/15 зазначено, що чинним законодавством не передбачено реституцію (тобто повернення сторонами одна одній того, що одержала кожна внаслідок укладення та виконання договору) у випадку розірвання договору, як це передбачено у випадках визнання правочинів недійсними. Набуте кожною із сторін у зобов'язанні до моменту розірвання залишається у сторін, якщо іншого не визначено самими сторонами або законом.

Як підкреслює судова практика головним наслідком визнання правочинів недійсними полягає у тому, що реально (фактично) вчинені правочини не створюють для учасників легальних юридичних наслідків (виникнення, зміну або припинення правовідносин) на встановлення яких вони були спрямовані. Визнання правочину недійсним для учасників необхідно пов'язано з наслідками у вигляді позбавленням тих правових цілей, які вони прагнули отримати в результаті його виконання. Недійсні правочини не породжують юридичні наслідки, зокрема пов'язаних з їх недійсністю. Основні (головні) наслідки полягають у тому, що кожен учасник при здійсненні недійсного правочину зобов'язаний повернути іншій стороні все, що він отримав при виконанні цього правочину в натурі, а у випадку неможливості такого повернення – відшкодувати вартість того, що було отримано (за вартістю яка існує на момент відшкодування, а не на час здійснення правочину). Зокрема це стосується випадків, коли отримане полягає у користуванні чужими речами, виконанні роботі конкретним суб'єктом, надані особистої послуги. Такий наслідок традиційно іменується двосторонній реституцією.

Незалежно від наявності провини кожного учасника правочину все ж таки основним наслідком недійсності правочину, який був здійснений сторонами, полягає в тому, що сторони повертаються у первісне становище, яке існувало до моменту здійснення правочину, що отримало назву – двостороння реституція. Тобто виникає обов'язок для сторін повернути одна одній усе отримане за недійсним правочином. Ст. 216 ЦК України прямо передбачає, що у разі

недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що

Одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування. Отже, загальним наслідком недійсності правочину є двостороння реституція. Окрім цього в деяких випадках реституцію розглядають як специфічний спосіб захисту права власності. Виходячи зі змісту та цивільно-правового механізму реституції в зобов'язально-правових відносинах при захисті права власності, її метою повинно бути поновлення того майнового становища сторін, яке існувало до вчинення недійсного правочину. Передбачаючи за мету поновлення первісного майнового становища сторін, реституція покликана виконувати, в першу чергу, функцію правовідновлення. Але в доктрині цивільного права зазначену функцію захисту права власності виконує не тільки реституція, але й цивільно-правова відповідальність [4, с. 220]. Це одна з низки засобів захисту права власності, яка настає у випадку порушення права власності власника, якому завдані негативні наслідки майнового характеру, аналогічно наслідкам недійсного правочину. Відновлювальний характер порушеного становища обох явищ обумовлює необхідність визначити, чи належить реституція до мір цивільно-правової відповідальності, а якщо ні – визначити її місце в системі правоохоронних відносин власності. Незважаючи на однакову мету, яку покликані виконувати реституція та цивільно-правова відповідальність, вони є зовсім різними юридичними явищами. Тому, на думку, О. Б. Гупаловської, не можна погодитися з пропозиціями про те, що для реституції створюється якийсь особливий, виключний режим, не властивий для приватноправових способів захисту. Реституція є найбільш прийнятним засобом захисту права власності за недійсним правочином, який відповідає і приватноправовим засадам, і справедливості [5].

Стаття 37 Закону України «Про публічні закупівлі» передбачає недійсність договору про закупівлю лише через визнання його нікчемним, тому логічно постає питання про застосування реституції в публічних закупівлях.

У Постанові № 67284733 від 11.06.2017 р. Харківський апеляційний господарський суд зробив висновок про неправильне посилання господарського суду першої інстанції на неможливість застосування реституції щодо відповідача у справі не призвело до неправильного висновку про відмову в цій частині позову, оскільки наявні інші підстави для такої відмови, на одну з яких правомірно послався суд першої інстанції. Ч. 1 ст. 216 ЦК України передбачає наслідком недійсності правочину саме двосторонню реституцію, яка полягає у поверненні у натурі кожною стороною одна одній всього, що вона одержала на виконання цього правочину, в той час як позовні вимоги всупереч цій нормі сформульовані у вигляді застосування односторонньої реституції шляхом повернення 2-м відповідачем (постачальником) 1-му позивачу (покупцю)

отриманих за спірним Договором грошових коштів без повернення покупцем постачальнику отриманого за Договором бульдозера.

Таким чином позовні вимоги в частині застосування наслідків недійсності договору купівлі-продажу від 01.07.2016 р. № 16/07/01-02 у вигляді стягнення з ТОВ ВКК Альянсремтрактор на користь КП Сумижилкомсервіс Сумської міської ради 1699002 грн, сплачених за поставку бульдозера Т-170 суперечать чинному законодавству, що є підставою для відмови в їх задоволенні.

Крім цього незастосування господарським судом першої інстанції за власною ініціативою двосторонньої реституції не суперечить чинному законодавству, оскільки ч. 5 ст. 216 ЦК України застосування судом з власної ініціативи наслідків недійсності правочину передбачено як право, а не обов'язок суду.

Рішенням № 77624445 від 30.10.2018 Господарський суд Черкаської області застосував реституцію визнав додаткові угоди нікчемними, і зобов'язавши ТОВ «Каштан-Плюс» повинно повернути другому позивачу всі кошти, які були отримані за нікчемними додатковими угодами за договором між Департаментом освіти та гуманітарної політики Черкаської міської ради на поставку яєць курячих столових I категорії за цінами, що перевищували ціну.

Таким чином, з тез можна зробити наступні висновки:

1) реституція залишається найбільш прийнятним та дієвим засобом захисту права власності за недійсними правочинами, оскільки повністю відповідає принципам захисту права власності, навіть в публічних закупівлях;

2) застосування двосторонньої реституції в закупівлях дозволяє застосовувати і інші додаткові наслідки недійсності правочину, зокрема правила про відшкодування набувачем потерпілому неодержаних доходів.

Список бібліографічних посилань

1. Гражданское право Украины : учеб. : в 2 ч. Ч. I. / А. А. Пушкин, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка и др. ; под ред. А. А. Пушкина, В. М. Самойленко. Харьков : Ун-т внут. дел ; Основа, 1996. 440 с.

2. Гражданское право : учеб. / под ред. А. С. Сергеева, Ю. К. Толстого. 6-е изд., перераб. и доп. М. : Велби, 2002. 848 с.

3. Цивільне право України : підручник : у 2 кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін. ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 864 с.

4. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / С. О. Сліпченко, О. В. Синегубов, В. А. Кройтор та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. 808 с.

5. Гупаловська О. Б. Реституція як наслідок недійсних правочинів у зобов'язально-правових засобах захисту права власності // Научная мысль информационного века : конф. 2010. URL: <http://library.tneu.edu.ua/index.php/uk/home/45-resursy-biblioteky/pratsi-vykladachiv-tneu/h/3293-hnativ-oksana-bohdanivna> (дата звернення: 02.04.2019).

Одержано 13.04.2019